



Žarka Svirčev

PUTOVANJE NA POČETAK NOĆI

(Lana Bastašić: *Uhvati zeca*, Kontrast, Beograd, 2018)

Uhvati zeca je odličan roman. Reč je o knjizi koja seže u nemali broj potisnutih i marginalizovanih mesta istorijskog, poetičkog i rodnog iskustva postjugoslovenskog prostora, sugestivno i inventivno, po-etički angažovano ispričanih. Roman Lana Bastašić provocira na mnogim planovima, i onim što je neposredno u njemu artikulirano i onim što je provokativno prećutano i/ili pretpostavljeno. *Uhvati zeca* se čita u jednom dahu, čemu ponajpre doprinosi vešto građena, intrigantna, u kontekstu ovdašnjih književnosti dugo očekivana priča (priče), a bez daha ostavlja suočavanje sa njenim po-etičkim implikacijama. No, da li će i koliko dugo ostati bez daha zavisi od čitačevog ličnog habitusa.

Žanrovske matrice romana, ženski *Bildungsroman* i *road fiction*, poslužile su autorki da osvetli književno zatamljena iskustva. Dva narativna toka predočavaju odrastanje i sazrevanje dve devojčice, pripovedačice Sare i njene prijateljice Lejle Begić / Lele Berić krajem osamdesetih i tokom devedesetih godina u Banjaluci i njihov ponovni susret nakon više od decenijskog zatišja. Preplitanje dva narativna, odnosno vremenska toka, savremeni trenutak, trenutak pisanja i prošlost, naročito se dinamizuje i oneobičava pripovedanjem u drugom licu, narativnim postupkom kojim se evociraju uspomene iz detinjstva i rane mladosti. Ovaj formalni postupak svoju punu meru dobija u saglasju sa ključnom problematikom romana, protivurečnostima identiteta i procesualnošću kao njegovim konstitutivnim obeležjem, te ideološkim reperkusijama sa kojima se u tom svetlu hvata ukoštac. Sa jedne strane, urušavajući dihotomiju priča/diskurs i uznemiravajući konvenciju recepcijske distance i komoditet (ne)identifikacije, pripovedanjem u drugom licu u romanu se ozbiljno poljuljava granica između fikcije i nefikcije, narušavajući, između ostalog, eskapistički mit o „serafinskim sferama“ u kojima valja da obitava književnost. „Ti“ romana je i zavodljivo i zastrašujuće u svojoj semantičkoj rastresitosti, ali, sa stanovišta roda recimo, žuđeno mesto čitačevog/čitateljkog (samo)ogledanja. Sa druge strane, s obzirom na to da je priča uvek konstrukcija sa stanovišta diskursa, pripovedanje u drugom licu insistira na diskurzivnosti i, dajući primat iskazu, prekoračuje jaz između prezenta diskursa i perfekta priče. Ogoljavanje konstruktivne prirode priče, te nepouzdanosti pripovedačkih pozicija i pripovednog znanja i njegove lažne svesti, na čemu se zasniva i naratorkina (auto)poetika, korespondira sa idejom epistemološke kratkovidosti koja se nastoji urušiti „politikom lokacije“ (A. Rič), jednim od najizazovnijih romaneskih aspekata.

Odnos između dve devojčice, dve mlade žene složeno je, intrigantno i konfliktno, prožeto nedokučivim i neuhvatljivim nitima, prijateljstvo kakva jesu *sva* dugogodišnja prijateljstva, naročito ona stečena u formativnim godinama. Prodorno, lucidno, lišeno i natruna patetike, bespoštedno se ogoljava intimni svet pripovedačice, formativna iskustva i doživljaji

devojčice i mlade žene – traumatičan odnos sa majkom, prva menstruacija i seksualni odnos, iracionalni postupci učinjeni u ime potrebe da se bude voljen/a i prihvaćen/a, zavisnost od drugog, ispunjavajuća izranjanja sopstva i ranjavajuća samootkrivanja, stid i neiskazivi strahovi, doživljaji punoće, iluzije i laži prisvojene radi podnošenja sopstvene egzistencije (itd.). Već se prve rečenice romana zabadaju duboko u utrobu – „Imaš nekoga i onda ga nemaš. I to je otprilike cijela priča.“ U stvari, to su druge dve rečenice jer se prva rečenica sliva u poslednju rečenicu romana, ostavljajući, paradoksalno, otvorenom zaokruženost priče, mogućnost njenog dovršenja, kao i mogućnost posedovanja (celine) drugog, ali i sebe bez drugoga uprkos tome što ga solipsizam svesti negira ili falsifikuje i koji je istovremeno i konstitutivna drugost, ali i deo žuđene celine.

Formiranje identiteta i sazrevanje, kao i dinamika međusobnog odnosa obeleženi su, pored individualnih psiholoških i karakternih osobenosti, specifičnim pozicijama obeju devojčica, odnosno žena, na čemu se posebno insistira – njihovim rodom, odnosno patrijarhalnim kontekstom koji ga nastoji oblikovati, klasnim statusom, nacionalnom i verskom pripadnošću. Isprepletanost ličnog, intimnog sveta devojčica sa kolektivno-istorijskim lomovima i klasnim uslovljenostima vešto je ukrojeno u ključne narativne šavove. Priča o intimnom prijateljstvu dve devojčice i mlade žene poslužila je kao predložak za otvaranje teme prema kojoj savremena kultura sećanja neguje odijum – pitanje (kolektivne) odgovornosti *srpske strane* spram nesrpskog stanovništva u Bosni. Naratorica je Srпкиnja iz imućne, politički pravoverne porodice, a njena prijateljica je muslimanka iz socijalno nižeg sloja čiji je brat, tada mladić, ubijen početkom rata u Banjaluci. Bratovljeva smrt je otvorena rana koja pulsira romanesknom naracijom, trauma koju obe devojčice, odnosno mlade žene ne uspevaju da iscele.

Subjektivizovana pripovedna perspektiva, intimna istorija jednog prijateljstva, njegovih uspona i lomova, biva obremenjena narativom o etici odgovornosti jedne zajednice. Dijalektika prijateljstva je razotkrivena u svetlu društvenih činilaca koji su ga determinisali, bilo latentno ili otvoreno agresivno, i stoga se višeslojna priča o odgovornosti prema prijateljici u romanesknoj vertikali uspostavlja kao paradigma kolektivnih obrazaca. Jer, privilegija da se preživi otvara mogućnost da se svedoči o *našim* zločinima i o *njihovim* žrtvama, te da se legitimizuje kolektivna odgovornost, to sporno mesto restauracije i oporavka postjugoslovenskih društava, čak i članova zajednice koje nisu bili neposredni učesnici traumatičnih događaja. Stoga se, u krajnjem ishodu, ukidanje opozicije između naše/njihove žrtve ispostavlja kao etički imperativ i dužnost *par excellence*.

Otuda su junakinje obeležene svekolikim istorijskim i geopolitičkim iskustvima neposredne prošlosti, bivajući i njihove metonimijske projekcije. Posebno je provokativan lik prijateljice Lejle/Lele. Ona je posredovana naratorčinim glasom i vizurom, bivajući opsesivni fantazam i njegove brojne inkarnacije. Naratorčina želja da je zaposedne, kontroliše, definiše, dokonča, i upije i istrigne iz sebe biva konstantno osujećena. Lejla/Lela je i karnalna projekcija hronotopa romana, i privlačan egzotizam, i žrtva nacionalističke mržnje, klasnih stratifikacija i patrijarhalnih zakona. Zatvorena u redove naratorčinog teksta, ona je, međutim, znak transformativnosti, opiranja, nepostojanosti, nesigurnosti, višeznačnosti u svetu koji obeležava želja za jednoznačnim, homogenim i stabilnim. Taj identitetski narativ uvodi već sam epigraf romana, odlomak iz *Alise u zemlji čuda*, knjige o ženskom identitetu

sa kojom *Uhvati zeca* vežu brojne spone. *Uhvati zeca* je roman o ženskim identitetima, ali i ženskom identitetu jer je, i pored izrazitih razlika i specifičnosti obe junakinje, njihov zajednički imenitelj diskurzivno oblikovanje patrijarhalnim patronatima (ponajviše odsutnim bratom) čiji se represivni učinci ogoljavaju.

Priča o Lejli neodvojiva je od priče o Sari kroz čiju perspektivu se previru brojne pozicije, no uvek one privilegovane. Njen prisvojeni zapadnocični pogled na Balkan i privilegija egzilantskog života bivaju lagano urušavani tokom procesa pisanja. Jer, nije dovoljno napustiti logiku esencijalizovanog identiteta i (samozadovoljno) proklamovati mogućnost izbora.

Osveščivanje mehanizama konstruisanja identiteta, odnosno odgovaranje na pitanja ko, kada, pod kojim uslovima zauzima subjekatske pozicije i smislotvorno oblikuje iskustvo i artikuliše znanje neminovno suočava sa granicama izbora. Urušavanje iluzije slobode, te preispitivanje do koje mere i čime smo određeni, koje uloge su nam nametnute, kako se nosimo sa njima, šta znači prihvatiti određeni identitet naročito je provokativan u kontekstu nacionalne ideologije ovih prostora. Odbijanje identifikacije i lagodnost distanciranja ukazuju se podjednako problematičnim kao i prisvajanje nacionalističkih narativa jer ukidaju mogućnost suočavanja sa odgovornošću i, još više, mogućnost iskupljenja. U tom svetlu je i pitanje jezika romana i deo intimne identitetske priče i, u vanliterarnom kontekstu, politički obojen gest, bivajući u svojoj polifoniji i prostor otpora i anksioznosti, bekstva i povratka (ako se uopšte može otići), i rasipanja i sabiranja.

Jedna od najdelatnijih metafora romana je metafora noći, mraka, tame. Noć koja okružuje junakinje tokom putovanja kroz Bosnu je simboličko oprisućenje učinaka rata, ekonomske devastiranosti zemlje, njenih podvojenosti, kontradiktornosti i konflikata. Međutim, još intenzivnije i bolnije jeste suočavanje sa tamom u sopstvenom biću i biću drugog, naročito onom koju smo mu sami naneli, sa *mrakom koji se ne tumači jer nema temu i ideju*, sa mrakom koji treba, da parafraziram, kao stranice ukoričene knjige istrgnuti i napraviti od njih male ptice. Otuda je mnogoputo kretanje u romanu, vremensko, prostorno i jezičko, i putovanje u dubine sebe i drugog vođeno željom da se prodre iza tame, tamo gde se nekada tek počelo, pre noći, pre gubitka i gubitaka. Jer prodreti dotle znači prihvatiti tamu, ali i mogućnost iskupljenja. Ako su junakinje i ostale na svom putovanju ka početku noći, roman svakako jeste, oporo svedeno i lirski razbokoreno, osvetlio utvarna mesta i glasove istorijskog sećanja/zaborava, ali i obezглаšena iskustva „postajanja ženom“ na ovim prostorima. To su još uvek retki glasovi u ovoj našoj noći, a radost je što ih je artikulisala sjajna spisateljica.